

STIFTSGÅRDEN I TRONDHEIM

Fargeanalyse av fasader

Hvinden-Haug, Lars Jacob

Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU)
 Storgata 2, Postboks 736 Sentrum, 0105 Oslo
 Telefon: 23 35 50 00
www.niku.no

Tittel Stiftsgården i Trondheim Fargeanalyse av fasader	Rapporttype/nummer NIKU Rapport 374	Publiseringsdato 12.08.2024
	Prosjektnummer 1022859	Sider 18
	Avdeling Bygning	Tilgjengelighet Fortrolig
Forfatter(e) Hvinden-Haug, Lars Jacob	ISSN 2703-7797 ISBN 978-82-8101-523-4	Oppdragstidspunkt / periode utført Våren 2024
	Forsidebilde Foto Dag Øyvind Engtrø, fargebearbeidet av Ole Fredrik Unhammer NIKU	

Prosjektleder Lars Jacob Hvinden-Haug
Prosjektmedarbeider(e) Skriv her
Kvalitetssikrer Annika Haugen

Oppdragsgiver / finansiert av Statsbygg v/ Ola Vegard Sæter
--

Sammendrag I 2010 gjennomførte NIKU et oppdrag for Statsbygg som besto i å fargeundersøke fasadene antikvarisk for å konstatere historisk fargesetting. Det er nå ønskelig å vurdere å male fasadene i den opprinnelige fargesettingen fra 1770-årene. NIKUs rapport fra 2010 er uklar i forhold til de senere historiske fargelag og Statsbygg ønsker derfor en kritisk gjennomgang av hele rapporten, slik at grunnlaget for en ny fargesetting er udiskutabelt utfra fargehistorikken.
Abstract In 2010 NIKU carried out an assignment for Statsbygg which consisted of an antiquarian colour examination of the facades to ascertain historical colouring. It is now discussed to paint the facades in the original colour scheme from the 1770s. NIKU's report from 2010 is unclear in relation to the later historical colour layers and Statsbygg therefore wants a critical review of the entire report, so that the basis for a new colour scheme is indisputable from the colour history.

Emneord Skriv her
Keywords Enter here.

Avdelingsleder
Annika Haugen

Innholdsfortegnelse

1	Bakgrunn for oppdraget.....	5
2	Fargesettingens arkitekturhistoriske sammenheng.....	5
3	Tolkning av lagene i rapport 2010.....	6
4	Kritisk vurdering av rapport 2010.....	7
5	Konklusjon.....	8

1 Bakgrunn for oppdraget

Stiftsgården i Trondheim er et opprinnelig privat palé oppført i 1778 (grunnstein nedlagt 1774). Bygningen ble innkjøpt av staten i 1800 som residens for stiftamtmanden.

Bygningens arkitektur tilhører stilmessig senbarokken eller rokokkoen selv om enkelte elementer var påvirket av den gryende klassisismen som hadde vært aktuell siden 1760-årene.

I 2010 gjennomførte NIKU et oppdrag for Statsbygg som besto i å fargeundersøke fasadene antikvarisk for å konstatere historisk fargesetting. Det er nå ønskelig å male fasadene i den opprinnelige lysegrå fargesettingen fra 1770-årene. Den opprinnelige fargesettingen synes å være godt dokumentert og sannsynligvis helt korrekt tolket i 2010. NIKUs rapport fra 2010 er imidlertid noe uklar i forhold til de senere historiske fargelag og Statsbygg ønsker derfor en kritisk gjennomgang av hele rapporten, slik at grunnlaget for en ny fargesetting er udiskutabelt utfra fargehistorikken.

2 Fargesettingens arkitekturhistoriske sammenheng

Særlig fra midten av 1700-tallet ble fasader av grå sandstein foretrukket i den fornemste bebyggelsen i København (det var tidligere røde mursteinsfasader som ble foretrukket). Pussede fasader ble malt i en grå oljefarge lik denne steinen. Det var kjølig grå sandstein som var idealet, enten fra Gotland eller tysk Obernkirchener sandstein, som ble kalt Bremersandstein (etter utskipningsstedet), og ikke den ofte mer brokete gulaktige eller rødlige stein (som stein fra Nexø, Bornholm).

Fargesettingen var en vesentlig del av rokokkoens arkitekturuttrykk. Fargesettingen var del av internasjonalt europeisk stiluttrykk i denne tiden. Pussig for oss i dag er at de fint hugne steinfasadene også ble malt i denne fargen. Dette var fordi steinen hadde forskjellig farge og valør, mens idealet var helt jevne flater uten urolig valørspill. Arkitekturens skulpturelle virkninger uttrykt gjennom lys og skygge i gesimser, blendinger og ornamenter var idealet, og fargen ble dermed helt uniform.

Vinduene var gjerne også grå som i Stiftsgården. Dører og porter kunne være gulbrune som eik eller rødbrune som mahogny.

De fremste eksempler på fargesettingen i København er det eldste Christiansborg slott (1738-45), Amalienborgpaleene (1750-1760-årene), Frederichs Hospital (Kunstindustrimuseet) (1752-57) og Eremitageslottet (1734).

Alminnelig bebyggelse ble sjelden malt slik; det var helst monumentale offentlige bygninger og høyadelens paleer som fikk denne monokrome fargesettingen.

De norske herskapshusene var oftest panelte trebygninger, men forskjellene fra København ble mindre påfallende når vi tenker på at steinfasadene der også var oljemalte. Det første vi kjenner av denne typen fasadebehandling er Kongsgården på Bygdøy fra 1733, oppført i senbarokkstil med fine arkitektoniske elementer av stattholderen Christian Rantzau for kong Christian 6.

I barokkens arkitektur ønsket man store ensartede samlede volumer der horisontalvirkningen var dominerende, gitt liv ved vertikal inndeling i relieff. Versailles er et typisk eksempel.

Den ensfargede fargeholdningen vedvarte inn på 1800-tallet. Mange herregårder/storgårder og lystgårder fremsto kald grå frem til senempiren/senklassisismen, da i stedet varmere farger (i tillegg til hvitt) ble foretrukket.

Kjente eksempler i Norge er, i tillegg til Bygdøy kongsgård (1733); Smithegården i Drammen /Bragernes (1749), Kjos ved Kristiansand (1785-88), Grunder i Grue (1769), Møglestu i Vestre Moland (1805), Venstøp i Gjerpen (1812).

3 Tolkning av fargelagene i NIKU-rapport 2010

Tallene forholder seg til lagene fra denne fargeundersøkelsen.

1 og 2. Det er den lys grå ensfargede fasaden med sitt relieff som var bygningens opprinnelige arkitektoniske uttrykk, og det hektisk oppdelte inntrykket bygningen gir i dag med den anstrengt stripe vertikalkvirkning de mørkegrå vindusomramninger gir, synes fjernt fra den virkning av monumental horisontalitet og sterkt relieff som bygningens fasader var tiltenkt.

Vindusrammene hadde samme farge som omramningen og veggen.

Fargen ble av NIKU 2010 tolket som lys grå NCS 2000-N /2500-N.

3. Den gule fargen er antagelig fra 1802. I empiretiden var gult en populær fasadefarge. Gesimser og vindusomramninger etc. ble mørk grå. Gul fargen var etter NIKUs undersøkelse kanskje noe kjøligere og svakere gul enn dagens – mer tilsvarende gul sandstein: 3010-Y10R til 3020-Y10R (siste kode er lik dagens farge).

Denne fargesettingen ble tolket som den opprinnelige ved fargeundersøkelsen foretatt av Finn Krafft i 1949, men ble da gjenskapt som noe sterkere gul (Krafft ville ikke male laftekassene grå, men okergule som veggflaten. Man brukte imidlertid Pedersens

forslag, men dette ble endret ved neste oppmaling). Laftekasser/pilastre og strekkfisker var i veggfargen i alle tidligere fargelag.

4. Den neste fargen fra ca 1818 var i skjema oppgitt som mørkere oker, samt fremdeles med mørk grå på vindusomramninger og gesimser. I beskrivelsen står istedenfor grå beskrevet en litt mørkere oker NCS 4020-Y40R. Her er det ikke overenstemmelse mellom skjema og beskrivelse. På prospekt av Dreier 1824 fremstår bygningen ganske mørk.

5. Det neste fargelaget var en mørk oker, antagelig malt 1835. Dette må regnes som en steinfarge. Bygningen er ikke gjengitt som mørk på kjente prospekter, hvilket er litt underlig siden den visst sto mørk i 25 år. Mulig fremsto den som noe lysere enn undersøkelsen beskriver: fargen er anslått til 5020-Y30R. I rapporten fra 2010 beskrives fargen som rødbrun, men det må være feil.

6. Fargen ble ensfarget mørk brun antagelig i 1847 (7010-Y50R). Det var moderne med varmere mørkere farger i senempiren; det kjennes flere eksempler fra fornem bebyggelse. Man må antagelig tenke på fargen som en mørk terrakotta/teglfarge.

7. I 1860 ble alt malt ensfarget hvitt. Dette var igjen et tidsmessig valg; senklassisismens foretrukne fargesetting, slik man så det i Christianias murgårdsbebyggelse og Slottet. Det første hvite laget var antagelig noe brukket med oker, men i de neste lag var brukt ren sinkhvitt. Sinkhvitt ble svært moderne på panelarkitektur i denne tiden.

Vinduene ble skiftet omkring 1866-1870. De er uvanlige, men er lik universitetet i Oslo vindustype fra 1851. Det er neppe riktig å regne dem som imitasjon av engelske skyvevinduer.

4 Kritisk vurdering av rapport 2010

Fargelagene i avdekninger/fargetrappet bør undersøkes visuelt. De senere lag kan være basert på visuell undersøkelse av mikroskopsnittene og ikke visuell vurdering av avdekninger i stor nok grad (dette opplyses også i rapporten for yngre lag s. 45). Vurderingen av lagene 3, 4 og 5 fremstår forvirrende.

Det er ikke NCS-koder i skjemaene, bare i beskrivelsen, og opplysningene er divergerende:

Lag 3 kalles *gulhvit* men er i NCS-kode tolket som gul oker 3010-Y10R/3020-Y10R (den sistnevnte er lik dagens farge).

Lag 4 kalles *rødbrun* men er i beskrivelsen gitt en NCS-kode 4020-Y40R (fremstår gul oker), som ikke er på vegg som i skjema, men bare på arkitekturelementene, som igjen omtales som grå i skjema.

Lag 4 («1818») sies i beskrivelsen s. 37 kun å dreie seg om én enkelt overmaling av arkitekturelementene, og i en annen farge enn beskrevet i skjemaet (der det står grå), og der også andre farger oppgis på vegg og dører (rødbrun, uten NCS-kode).

Lag 5 kalles *rødbrun lys*, men er i NCS-kode en ganske mørk oker 5020-Y30R.

Lag 6 kalles *rødbrun*, men er i NCS-kode oppgitt som svært mørk brun: 7010-Y50R.

5 Konklusjon

Uoverensstemmelsene med lagene 3-6 i rapporten fra 2010 indikerer at man også bør gjøre en revurdering av den opprinnelige grå fargen, for å være helt sikker på at tolkningen i NCS-systemet som ble foretatt i 2010 er korrekt.

NIKU foreslår at en konservator vurderer fargene i portrommet der fargetrapper er bevart fra 2008/2010.

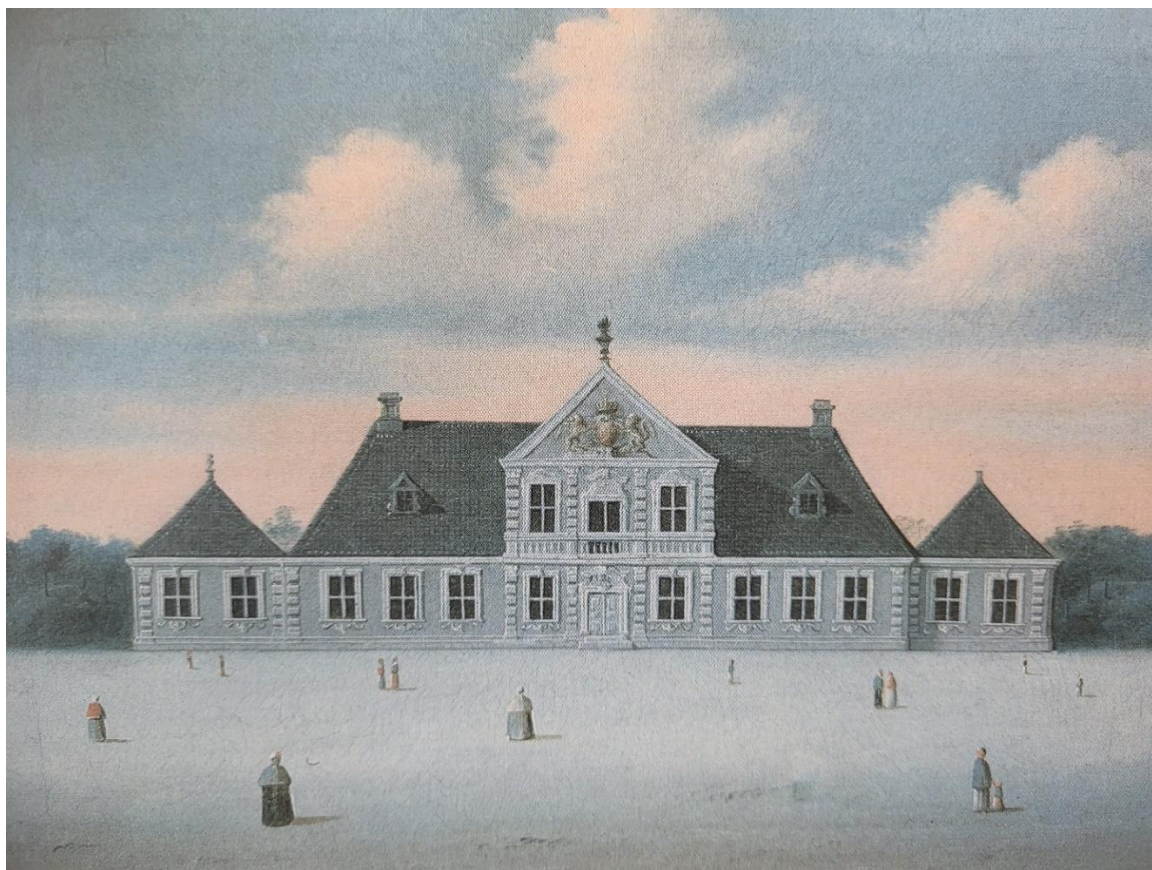
Siden fargetrapper fra 2008/2010 kun er bevart i portrommet, og disse ikke synes overensstemmende med fasadenes farger generelt (fargetrappene på fasadene er dessverre ikke bevart), bør man gjøre en ny fargetrapp på fasaden der originale lag er bevart. En ny fargeavdekning må ha tilstrekkelige store avdekkede flater som visuelt kan bestemmes etter NCS-systemet.

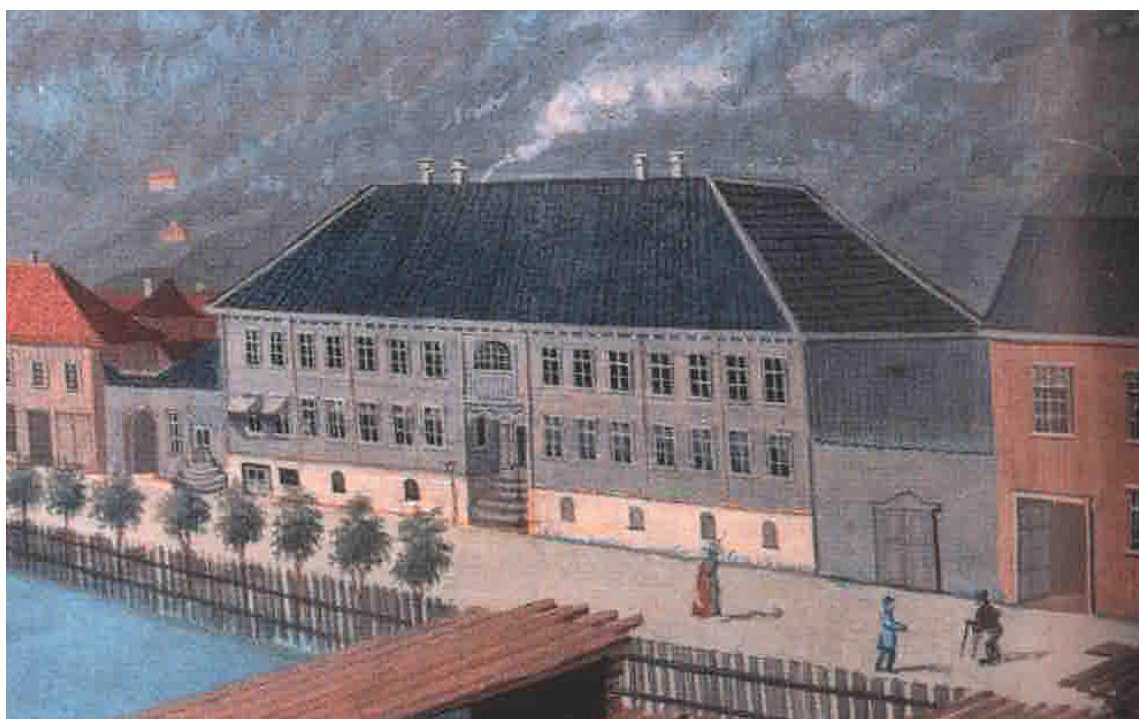
Christiansborg slott, København. Fabris 1744

Christiansborg 1743

Det Norske Hus på Hirschholm slott 1744. Rach og Eegberg

Smithegården i Drammen (1749) c. 1820 (utsnitt). Gr.mur var hvit. Drammen museum

Hoffkonditor Zieglers gård, København 1744. Rach og Eegberg

Antonigade 9 København

Antonigade 9 København

Kunstindustrimuseum København

Geheimeråd Grams gård København 1744.

Eremitageslottet i Dyrehaven, København

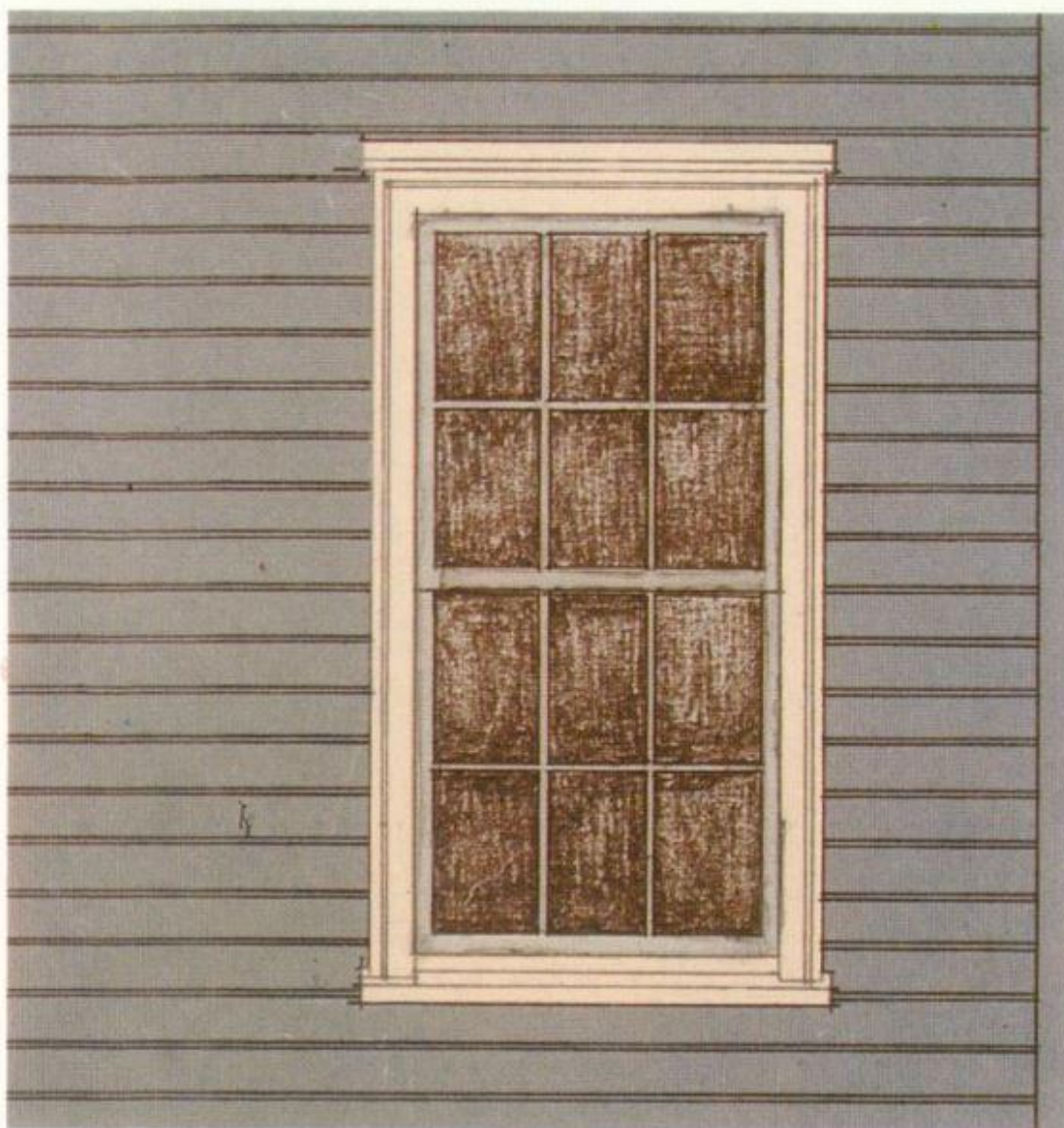
Amalienborg slott København. Foto Roberto Fortuna

Amalienborg slott

Venstøp i Gjerpen

*Kjos, Kristiansand,
oppført i Louis seize stil ca. 1790.*

Norsk institutt for kulturminneforskning er et uavhengig forsknings- og kompetansemiljø med kunnskap om norske og internasjonale kulturminner.

Instituttet driver forskning og oppdragsvirksomhet for offentlig forvaltning og private aktører på felter som by- og landskapsplanlegging, arkeologi, konservering og bygningsvern.

Våre ansatte er konservatorer, arkeologer, arkitekter, ingeniører, geografer, etnologer, samfunnsvitere, kunsthistorikere, forskere og rådgivere med spesiell kompetanse på kulturarv og kulturminner.

www.niku.no

NIKU Rapport 374

NIKU hovedkontor
Storgata 2
Postboks 736, Sentrum
0105 OSLO
Telefon: 23 35 50 00

NIKU Tønsberg
Farmannsveien 30
3111 TØNSBERG
Telefon: 23 35 50 00

NIKU Bergen
Dreggsallmenningen 3
Postboks 4112, Sandviken
5835 BERGEN
Telefon: 23 35 50 00

NIKU Trondheim
Kjøpmannsgata 1b
7013 TRONDHEIM
Telefon: 23 35 50 00

NIKU Tromsø
Framsenteret
Hjalmar Johansens gt. 14
9296 TROMSØ
Telefon: 77 75 04 00

Ola Vegard Sæter
Statsbygg Trondheim

Din ref	Din ref. her
Vår ref.	Vår ref. her
Sted	Oslo
Dato	7. november 2024

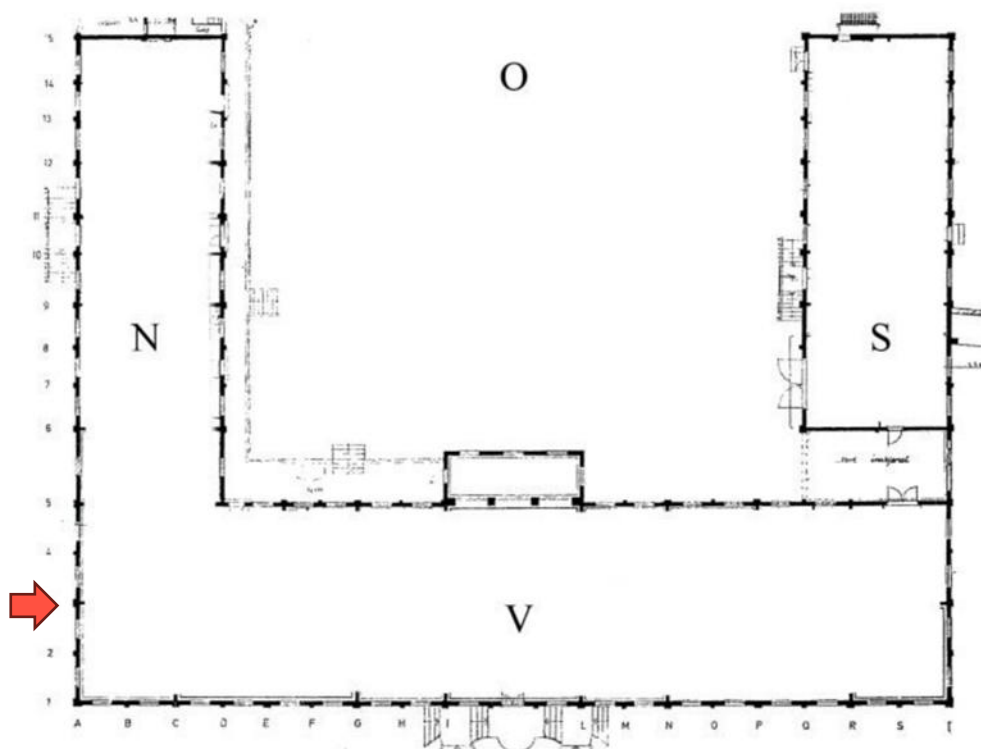
NOTAT

Oppfølgende fargeundersøkelse fasader Stiftsgården i Trondheim

NIKU har etter vurdering av tidligere fargeundersøkelse fra 2011 blitt enig med Statsbygg om at det var nødvendig å gjøre en undersøkelse av fasadefargen for å verifisere den opprinnelige undersøkelsen (se egen rapport fra NIKU 2024 med denne vurderingen). En visuell avdekning med fargetrapp ble foretatt som viser færre fargelag enn mikroskopsnittene pga disse lagenes tynnhet og nedbrutte bevaringstilstand. Dette gjelder ett gult og cirka to-tre rødbrune lag fra før 1860. De to eldste lys grå malinglagene var imidlertid det vesentlige å få konstatert riktigheten av, siden man vurderer å rekonstruere den opprinnelige fargesettingen. Disse lagene ble igjen bekreftet i 2024.

Den nye avdekningen synes varmere enn den foreslåtte NCS-kode, men dette skyldes at Linolje gulner når den er tildekket. Sollyset bleker den imidlertid i løpet av noen uker slik at riktig farge i forhold til pigmenteringen fremkommer. Vi vil måtte avvente at gulningen fortar seg noe mer enn de to uker vi fikk fra avdekningen ble utført til vi undersøkte den. NIKU anser at opprinnelige fargen bør tolkes til **NCS 2 2000-N til 2500-N** slik undersøkelsen fra 2011 også konstaterte (en mellomkode **2250-N** er vel det nærmeste).

Porten mot nord ble malt slik ved forrige oppmaling, og her får man et bilde av hvordan bygningen vil arte seg. Fargen oppfattes nærmest hvit, men er brukket til noe kjølig grå (slik man foretrakk det i annen del av 1700-tallet).

Figur 1. Plan med rød pil til venstre som viser sted for avdekninger.

Figur 2. Fargetrapp nordvegg 2. etasje.

*Figur 3. Avdekning 1. etasje av eldste fargelag umiddelbart etter avdekning 8.oktober 2024.
Foto Christina Süss NIKU*

Med vennlig hilsen

Lars Jacob Hvinden-Haug
Dr.ing.
Sivilarkitekt MNAL
Forsker 1 Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU)

Christina Süss
Konservator
Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU)

Figur 4. Fargeprøve holdes opp mot nordportalen 24. oktober 2024. Foto Cecilie Flyen NIKU